

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כא, א).

בשמו"ר (ל, טו), כה"ת כולה תלויה במשפט לפיכך נתן הקב"ה דינים אחר עשרת הדברות.

לכאן הפירוש כמו שאמר הלל, דעלך סני לחברך לא תעביד, וזהו כל התורה כולה וכו' (שבת לא, א), ואמרו (ב"ק ל, א), האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, וארו"ל דרך ארץ קדמה לתורה.

אולם נראה דיש כאן עוד ענין, ויבואר בהקדם הכתוב האמת והשלום אהבו, ורגילין לומר כי האמת והשלום מתנגדים זל"ז כי האמת קיצונית ואילו השלום מבוסס על פשרה שהוא ענין שקר. אבל במהרש"א ספ"ק דיבמות כתב עמ"ש חז"ל (ויבמות יג, ב) דלא נמנעו ב"ש מלישא אשה מב"ה לקיים מש"נ האמת והשלום אהבו וז"ל, דהגם שא"א שיהיו ב' הדעות אמת לאמתו מ"מ מצד השלום ואהבה שהיה ביניהם כולם אמת, וכמ"ש בהגינה כי כולם דברי אלקים חיים, נתנו מרועה אחד, ע"כ.

וצ"ב, דעכ"פ א"ז מצד השלום ואהבה אלא מצד מ"ט פנים בתורה כמ"ש הריטב"א (עירובין יג, א).

אבל האמת, כי האמת אינה קיצונית אלא לבנ"א נדמה כך, וזה מהמת הנטיה לקיצוניות. לכן נראה לזה האמת בקצה זה, ולזה בקצה זה, אבל ע"פ רוב האמת באמצע. ואע"ג דבמחלוקת ב"ש וב"ה לא יתכן להיות שניהם אמת ואף לא באמצע, אבל גם דברי הריטב"א לא יתכן להכין למי שאינו אוהב השלום ואינו נותן לב להכין דעת זולתו, כי אז נדמה לו שדעת חברו אינה ענין כלל לדעת תורה וא"א שתהא בכלל הך מימרא, דלאו אלו דא"ה.

והנה התרופה לדבר זה היא רק ע"י עסק במשפטים, דבזה א"א לדון להחמיר וצריך ע"כ לשקול ב' הצדדים בלא משא פנים ואז זוכה לאמת.

והנה כתב הכוזרי (מאמר ג'), החסיד הוא המושל המחלק הכל בין נתיניו בשוה ע"ש. וזוהי החסידות אמיתית. והנה מדת יעקב מכריעה בין חו"ג והיא נקראת אמת, אמת תחילה, סוף ותוך, כמ"ש תתן אמת ליעקב. וארו"ל חולך תמים זה אברהם, ופועל צדק זה יצחק, ודובר אמת זה יעקב. וקשה דהפשרה אינה האמת, אלא ע"כ כמשנ"ת. [והנה זהו סוד המתקלא שהוא התיקון ולכן משפט בנימין שקל עה"כ].

וההפך דק בין אמת לבין פשרה של שקר, [וזה שאמרו בספרים הקדושים בין אמת לבין שקר יש הבדל קטן, פירוש בין מספר אמת למספר השקר הוא מספר קטן] וזהו ענין דעת תורה. וכמ"ש במק"א שלכך נמסרה הנהגת הציבור לאנשי ההלכה דוק.

ובגמ' ברכות (מו, ב), ב' ת"ח המתדיין זל"ז בהלכה מצטרפין להיות ג' לזימון. והענין, כי בב"ד צריך ב"ד של ג' שהם ב' דעות הסותרות, והג' שהוא המכריע. ואילו ב' ת"ח שיתאמץ כ"א מהם להבין דעת זולתו הו"ל הם עצמם שלשה. ובסוטה (מו, ב) משרבו זוחחי הלב רבו מחלוקות בישראל, וע"י עירובין (נג, א) אריו"ה י"ב תלמידים היו לר' אושעיא וי"ח ימים גדלתי ביניהן, ולמדתי לב כל אחד ואחד והכמת כאו"א, ומסקינן דדבר זה גמר, ואילו גמרא חוץ מדבר אחר לא גמר, דלהבין דעת זולתו קודם לכל לימוד (א.ה. ע"י דרשות בית ישי מאמר תורת ארץ ישראל שהאריך רבינו בסוד (ה).

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי תקנה עבד עברי ונו' (כא, א-ב).

ותמוהו המפרשים אמאי התחיל פר' משפטים בדין עבד עברי, ועוד אמאי קראו עברי ולא ישראלי, הלא בל' זה נקראו רק במצרים.

והנראה עפ"מ"ש בירושלמי (פ"ג דר"ה) עה"פ וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, דציום פר' שילוח עבדים. א"כ כבר נאמרה להם פעם פרשה זו, ולכן כתבה ראשונה, ונאמרה בלשון שהיו קורין אז את ישראל, עברי. ולכן גם להלן כי ימכר לך אחיך העברי,

הוזכר לשון עברי, דהוי חזרה על מה שאמר להם במצרים [והנה מדכתיב ויצום אל בני ישראל ואל פרעה, נראה דאף לפרעה אמר שציוה לישאל על פרשה זו של שילוח עבדים, וע"ז אמר שיקח מוסר, ולכך קראו עברי כדרך שדיבר לפרעה ה' אלוקי העברים נגלה עלינו, ודו"ק].

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי הנם (כא, ב).

בירושלמי (קידושין פ"א ה"ב), ובשביעית יצא, בשביעית של מכירה ולא בשביעית של עולם.

בתרגום יונתן ובזהר ר"פ בהר, וכן בחינוך (מצוה מב) איתא, דע"ע יוצא בשמיטה, והוא פלאי.

ולחומר הקו' נראה ליישב, דמיירי בגוונא דע"ע חייב להשלים, כגון ברה או הלה יותר מג' שנים. והשלמה זו חיוב גברא היא ודינה כשאר חוב, שאם זקפו עליו כמלוה שביעית משמטתם, וצ"ע.

אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והפדה לעם נכרי לא ימשל למכרה בכגרו בה (כא, ח).

אשר לא יעדה. כתיב, לא באל"ף. וקרינן, לו בו"ו. (ובאמת המסורה תמוהה מאד דמרו"ל משמע שקראו באל"ף).

יבואר ע"פ מש"כ בפ' בהר על הפסוק אשר לא חומה (ויקרא כה, ל) בשם אא"ז ז"ל בספרו קרבני לחמי, כי הכתיב היינו ההוה הנגלה הנראה לעיניים, ואילו הקרי הוא הנעלם, אשר באזנינו שמענו על עבר או עתיד. וה"נ יש לפרש כאן דהא קי"ל (קדושין י"ט א') מעות הראשונות לקדושין נתנו ובשעת יעוד אינו נותן לה כלום. נמצא שאע"פ שבעיניים אין אנו רואים כאן יעוד אלא קנין בכסף, אבל באזנינו שמענו שבאמת יש כאן יעוד נעלם.

ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינום שמה (כא, יג).

וצ"ב, כיון דכתיב ושמתי לך מקום ע"כ דהם דברי הקב"ה, וא"כ מהו דכתיב והאלהים אינה לידו, הול"ל ואנוכי אניתי לידו. [וע"י סנהדרין (לה, ב) ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מבעי ליה וכו'].

ועכצ"ל, דאף ושמתי לך מקום הם דברי משה, וכמ"ש (דברים ד, מא) אז יבדיל משה ג' ערים בעבר הירדן ודרשו רז"ל (מכות י, א), א"ל הקב"ה הורחת שמש לרוצחים, ופרש"י, בהבדלה זו, ויפה עשית. והיינו, שעשה מדעתו והיתה הרשות בידו (א.ה. ע"י מהרש"א שם).

וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות (כא, יד).
בסנהדרין (סמ, א), וכי יזד איש, איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע.

דריש ליה מל' ויזד יעקב נזיד. ובאמת שורש לשון זדון הוא מל' בישול שמתבשל במוחו מחשבת און, וכה"א בפ' שופטים (יה, כ) אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי, פי' יערוך ויבשל בעשתונותיו מחשבת און. וכן כאן וכי יזיד איש יחבול תחבולות על רעהו להרגו בערמה וכן כל כיו"ב.

אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר התולת (כב, טז).

בדעת זקנים מבעלהתו"ם, כסף ישקל כמהר התולת, מכאן רמז לבתולה כתובתה מאתים כו' כי כמהר עולה מאתים זוז יתר אחד ויש אם למקרא, וצ"ב.

והביאור, דר"ל כמהר במספר קטן, עולה י"ג. וכן מאתים בהשמטת האל"ף עולה במספר קטן י"ג. ונתנו מעם להשמטת האל"ף כי יש אם למקרא שאין האל"ף נשמעת, אע"פ שהיא כתובה. וכמ"ש הרד"ק במכלול (שער דקדוק השמות משקל פעה) שבמקום מאתים באל"ף קמוצה דומיא

דתיבת שנתים שפתים, אומרים מאתים כמ"ם קמוצה ובהנחת האל"ף (אא"ז ז"ל). ובהנם נתלכמו בזה החייד"א בפני דוד וש"מ.

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך (כב, כד).

כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח (תהלים טו, ה) – הם שני הפכים. כי המלוה בריבית נתן, אלא שהוא ע"מ לקבל. והמקבל שחד מקבל ע"מ ליתן. ושניהם עוול.

ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו (כב, ל).

לכלב תשליכון אותו. למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכן כל צדיק שנתלמד ולכל צדיק ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו (ל"ט).

תמוה מזה עמ"ש הרמב"ם במו"נ (ח"ג פ"ז) שכתב אמנם ענין זה הגמול לבעל חיים שאינו מדבר לא נשמע כלל באמונתנו לפניו וגם הכמי התלמוד לא זכרוהו כלל עכ"ל.

ולק"מ, דהרי זה אינו גמול לכלב פרטי על מעשיו אלא לכללות המין. והיכן מצינו גמול כזה, אלא על כרחך כונת חז"ל אינה אלא שהתורה ציותה לנו לכלב תשליכון אותו, שאנו צריכין להיות בעלי הכרת טובה ולזכור למין הכלבים החסד של לא יחריץ. וכענין בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא (ב"ק צב, ב). וזה שייך גם בדומם וכהואו מעשה של הרי"ף שהכיר טובה למרדכי שרחץ בו (עיין בשטמ"ק ב"ק ש"ם).

כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו (כג, ד).

מצות השבת אבידה נהגת בג' דברים שיש לאדם, שסימנם מו"ן, ממון, גוף, נפש.

וז"ש ג"פ במסורה תועה. כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה – זו אבידת ממונו. וימצאהו איש והנה תועה בשדה (בראשית לו, טו) – זו אבידת גופו. אדם תועה מדרך השכל (משלי כא, טז) – זו אבידת נפשו.

מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע (כג, ז).

כמכילתא יליף מהכא דעדות מיוחדת פסולה בדיני נפשות. וצ"ב היאך ילפינן ליה מוהך קרא.

והנראה עפ"מ"ש רש"י עה"ת (ומקורו סנהדרין לג, ב), נקי זה שיצא חייב מב"ד ובאמת אינו חייב, דמהזירין לזכות, ולא אמרינן קם דינא בדיני נפשות. וצדיק, פירושו להיפך שאין מהזירין לחובה, פי' דאפילו חייב באמת כיון שנפטר בדין, קם דינא ופטור. וא"כ י"ל דה"ה בעדות מיוחדת דהוי פס"ד בלא מציאות, משום דאין העדות על המציאות רק על החיוב, ובדיני נפשות אין כה לעשות פס"ד בלא מציאות.

והנה במכות (ו, ב) ילפינן ליה לעדות מיוחדת מדכתיב לא ימות על פי עד אחד, ובאמת דהמכילתא והבבלי מיירי בתרי אופנים, דמכילתא מיירי בב' עדים, דע"א אומר עבד לחמה וע"א אומר עבד ללבנה, ואילו בבבלי מיירי בשני עדים הרואים מב' חלונות.

ויעויין בנתיבות (ס"ו ל' סק"ד) דכתב דלגבי קנם מהני אם ראה זה בחלון אחד וזה בחלון אחד כמו בממון, אבל בעדות מיוחדת על ב' מעשים נפרדים לא מהני.

ונראה הטעם דהקרא דלא יומת ע"פ ע"א הוא דוקא במיתה, שהרי שאר הדינים הנלמדים ממנו כנ"ל אינם בקנם, וקנם נלמד מקרא אם המצא תמצא בידו הגניבה, המצא בעדים, תמצא בדיינים. דאין כה לב"ד לפסוק אא"כ נתבררו העובדה והמציאות ע"פ עדים (א.ה. ע"י בהערות רבינו להלן).

ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים (כג, ח).

במדרש, אמר דוד (תהילים יו, ב) מלפניך משפטי יצא, א"ל הקב"ה וכי על חנם בראתי סנהדרין, א"ל הם אינם מקבלים שוחד אבל אתה מקבל שוחד, תשובה ומע"ט.

ונראה דהיינו מ"ש בספיה דקרא, עיניך תחזינה מישרים. כי הב"ד אסור להם לקבל שוחד, כי השחד יעור עיני חכמים, אבל אתה אע"פ שאתה מקבל שוחד, עיניך תחזינה מישרים.

ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך שלש רגלים תהג לי בשנה שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה' (כג, יג-יז).
נראה דרמזה התורה לירבעם בן נבט שהעמיד עגלים להניא את ישראל מלעלות לרגל, וע"ז הזכירה התורה ושם אלהים אחרים לא תזכירו וגו' ואז תהוג וטראו פני ה' שלש פעמים בשנה.

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה' (כג, יז).

בהגיגה (ב, א), סומא באחת מעיניו פטור מראיה שנא' יראה יראה כשם שבא ליראות בשתי עיניו כו', ופירש"י שהקב"ה רואהו בשתי עיניו. וזה דבר תמוה מאוד לומר כן.

ונראה עפ"מ"ש (שהש"ר ה, א), כתיב עיני ה' אל צדיקים וכתיב הנה עין ה' אל יראיו. ותו', כאן בעושיין רצונו של מקום מביט אליהם בשתי עיניו, כאן באין עושיין רצונו ש"מ מביט להם בעיניו אחת. והביאור הוא כמשא"כ (שה"ש ב, ט), משגיח מן החלונות מציין מן החרכים, שהמציין מן החרכים אינו מסתכל אלא בעין אחת כידוע בטבע, וההשגחה בזמן הגלות מכונה בהסתכלות בעין אחת. והנה מצות ראייה הרי אין נהגת אלא בזמן שביהמ"ק קיים, שאז ההשגחה מן החלונות בשתי עינים, דלא כבזמן הגלות וז"ש שבא לראות בשתי עינים.

וז"ש במדרש (שהש"ר פ"ח), דומה דודי לצבי, הצבי בשעה שהוא ישן עינו אחת פקוחה, כך הקב"ה בגלות, ע"ש.

ראשית בכורי אדמתך אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו (כג, יט).

נראה פירושו ע"ד הפשט, לא תבשל גדי אפי' בחלב אמו. דסד"א דבלא"ה ינק הגדי מחלב אמו וקיבתו מליאה חלב ומתבשל עמו, קמ"ל דאפ"ה אסור.

הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי (כג, כ).

הנה, אנכי שולח מלאך לפניך ר"ת שמאל, שהוא מסטרא דשמאלא בחי' דין. וז"ש אח"כ, השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. ולכך מיאן בו משה בפ' תשא (לג, טו) ואמר, אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. היינו מדת הפנים שהוא חסד, ולא בחי' אהוריים שהוא דין, והודה לו הקב"ה ואמר פני ילכו.

ובזה א"ש מש"כ אח"כ שוב הנה מלאכי ילך לפניך, ותמהו המפרשים שכבר הכתיח לו לילך בעצמו, אך מקודם א"ל מלאך סתם ואח"כ אמר מלאכי, וכבר כתב בעה"ט שהוא אותיות מיכאל שהוא שר הפנים, והוא מסטרא דימינא בחי' חסד. וז"ש ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו וגו'. והנה ארו"ל כי מיכאל הוא שרם של ישראל. ונראה שעכשיו הוא שנתחדש ענין זה, אבל במדבר היה שרם גבריאל שהוא בחי' גבורה [רמז לדבר, גבריאל בני' מדבר] מסטרא דשמאלא, ולכך היתה הנהגה עמהם כמדבר במדה"ד. ובה יובן מ"ש (מנחות כ"ט א') גבריאל היה חגור כמין פסיקא והראה למשה מעשה המשכן (א.ה. ע"י באורך בדרשות בית ישי ס"א הערה ח).

הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי (כג, כ).

הנה אלכני וכו' – לאן נתצטרו שעתידין לחטוא, וסכינה אומרת להס כי לא אלעלה נקרבך (ל"ט).

לשמרך בדרך – פי' לשמרם מן החטא. וכמ"ש אח"כ, השמר לפניו ושמע בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם.

ובזה יובן הגמ' (ב"ק צב, ב) אמר רבא וכו' מנא הא מילתא דאמרי אינשי, כד הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי. א"ל, מעיקרא כתיב ה' הולך לפנינו יומם וגו' ובסוף כתיב הנה אנכי שלח מלאך וגו'. וכבר הרגישו המפרשים שאין ההבדל בזה שכתוב כאן וכו' הולך וכאן

כתיב מלאך, שהרי לפי"ז לא היה צריך הש"ם לסיים הפסוק, וסגי ברישא דקרא. ועוד מה זה ענין לדרדקי (עיי"ש מהרש"א). אמנם לפמש"כ א"ש, ההחילוק הוא דשם כתוב להאיר להם כמו שמאירים לפני זקנים. וכאן כתיב לשמך כדרך דשומרין את התינוקות.

ונראה שמש"כ (שופטים ב, א), ועל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים וגו', היה זה המלאך המוזכר כאן לשמרם מן החטא, ולכן הוכיחם.

והנה באהל יעקב ביאר שאלת יהושע למלאך, הלנו אתה אם לצרינו (שם ה, יג), כי דרך השומר בפתח המלך ששמירתו להגן על המלך, שהוא עומד לפניו כלפי חוץ. משא"כ העומד לפניו כלפי הבית, סימן שאינו אלא שומר על אסור שלא יברח. וכיון שראה יהושע המלאך עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו, לכן שאלו שהזותך מוכיח עליך שלצרינו אתה ולא לנו, וענה לו עתה באתני, ובתחלת הביאה דין הוא שאעמוד לנגדך לקבל פניך. ודפח"ח.

אמנם לדברינו א"ש בפשיטות מה שעמד לנגדו, כי באמת ה' שומר על ישראל שלא יחטא.

ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסרתו מחלה מקרבך (כג, כה).

כב' דברים האדם להוט מאד לשים מבטחו באדם, בענין מומן ובענין מחלה. וזהו שאמרה תורה, ועבדתם את ה' וברך את לחמך וגו' והסרתו מחלה מקרבך. וע' רמב"ן ר"פ בחוקותי דכתב, ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון ה' ע"ש. (ושני דברים אלו רמוזים בקרא (ישעיה ב, כב), חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא. חדלו לכם מן האדם ר"ת מחלה וס"ת (מומן).

ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסרתו מחלה מקרבך (כג, כה).

הרמב"ם (פ"א תפילה הל' א') כתב, מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' מפי השמועה אמרו שעבודה זו היא תפילה וכו' ואין מנין התפילות מן התורה וכו' ואין לתפילה זמן קבוע מן התורה. עכ"ל.

וברמב"ן בהשגותיו בספח"צ (מ"ע ה') הקשה דאם אין מנין התפילות וזמן התפילה מן התורה מנלן שצריך להתפלל בכל יום.

והנראה, דהנה דרשו חז"ל ברכות (י, ב), א"ר יוסי בר הנינא משום ראב"י מאי דכתיב לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.

ולכא"ו יש לתמוה, לדעת הרמב"ם דהתפילה מוה"ת בלא נוסח וזמן אבל מ"מ צריך להתפלל בכל יום, א"כ מדוע האיסור לאכול קודם התפילה הוא דוקא בשחרית ואינו מתחיל מהערב. והנראה דקושיא חדא מתורצת בהברתה, דכיון דיש איסור לאכול קודם התפילה ואדם אוכל בכל יום, ע"כ יש חיוב להתפלל בכל יום.

והטעם דאין האיסור מתחיל מהלילה, ו"ל דלגבי אכילה, הלילה הולך אחר היום. והסברא פשוטה, שזהו ענין טבעי שאחרי השינה שהאדם לא אכל הרי הוא רעב. משא"כ בערב לא שייך התחלה לענין אכילה שהרי היה בידו לאכול כל היום, ואמו מפני שנחשב יום חדש ירעב.

וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים (כד, ה).

בברכות (לב, ב), אמר הקב"ה, כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרכת לפני במדבר. והגר"א הגיה, עולות אישים.

ולעד"נ שכך צ"ל, עולות אישים שהקריבו פטרי רחמים לפני במדבר, וקאי אעולות שהקריבו בסני דכתיב וישלח את נערי בני ישראל ופירש"י, אלו הבכורות פטרי רחמים ויעלו עולות. וכזה נכנסו תחת כנפי השכינה. וא"ש מאי דמסיק, אמרה לפניו הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל כו' כי הרי שני הדברים היו במקום אחד וכפרק אחד וק"ל.

ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (כד, יא).

במעשה תלמי המלך במגילה (ט, א) תרגמוהו הזקנים, ואל אצילי בני ישראל – ואל זאמוטי בני ישראל. והנה גם וישלח את נערי בני ישראל, תרגמו נערי זאמוטי. ושם פירש"י, נערי – אלו הבכורות. א"כ אף אצילי היינו הבכורות (א.ה. רש"י והרמב"ן פי' אצילי – נדב ואביהוא וזקנים. ועי' רמב"ן לעיל פסוק ה).

והנה כתיב (כד, ה) ויזבחו זבחים שלמים. ופירש"י בהגינה (ו, ב), אותן שלמים שהקריבו הבכורות חגיגה נקראו, שבהן נתקיים ויחזו לי במדבר (שמות ה, א) שנאמר להן במצרים עכ"ל. והנה שם כתוב (שם, ג), ונזבחה לה' אלקינו פן יפגענו בדבר או בהרב, ור"ל כי זבחת השלמים ע"י הבכורות תגן עליהם. כי זה הענין מה שכ' ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי, היינו שהקדישם להיות לו לכהנים ועי"ז נצלו ממכת בכורות, שהם לגיונו של מלך העתידים להקריב הקרבנות במדבר. והנה עד אותה שעה של הקרבה, עדיין היתה תלויה ועומדת גזרת פן יפגענו בדבר וגו', וז"ש אחר ההקרבה ואל אצילי בני ישראל, היינו הבכורות, לא שלח ידו. שניצלו להלוטין מן הגזירה.

ועיין גמ' שבת (פט, ב), שאומר יצחק לפני הקב"ה, בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי ישראל ע"ש. ופלא, שהרי בני בכורי ישראל נאמר להן עוד במצרים. אלא הענין, כי באותה פרשה דוישלח את נערי בני ישראל, בה נאמר נעשה ונשמע (פסוק ז), ועל אותה הקרבה הוא מה שנאמר שלח את בני ויעבדני וכתבאר לעיל, ועל אותה שעה הוא שקרא להם בני בכורי ישראל במצרים, שעתידין לומר בהקרבה נעשה ונשמע.

והנה אותה הקרבה היתה קרבן גרות, שבה נכנסו תחת כנפי השכינה (כמ"ש בכריתות ט' ורש"י עה"פ ויקח משה חצי הדם וישם באגנות (כד, ו) ובה נעשו בנים למקום. ויומתק הדבר לפמ"ש המפרשים (הספורנו והגר"ש הירש ז"ל) בכונת בני בכורי ישראל, כי לעת"ל כתיב אז אהפוך אל העמים שפה ברורה, ויכנסו כל או"ה תחת כנפי השכינה ויהיו כולם בנים למקום, אבל הבן הראשון שקדם לכולם היו ישראל. וזהו בני בכורי ישראל. והנה הכניסה תחת כנפי השכינה היתה בהקרבת קרבן גרות זו, שבה הקדימו נעשה לנשמע. וז"ש בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי ישראל. שנעשו בכור בין הבנים.

ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להוראתם (כד, יב).

לפי פשוטו תמוה מאד, שהרי לא נתן לו חוץ מהלוחות כלום (ועי' ברכות ה, א).

ונראה עפמ"ש (פר' יתרו כ, ב), דעשה"ד ניתנו כב' בחינות א. בבחינת דברות ב. כחלק מהתורה. ולכן יש בהם ב' מיני טעמים טעם עליון וטעם תחתון.

ונראה להוסיף, דהנה תוס' (ברכות כ, ב) כתבו, דמעמד הר סיני לא היה אצל ישראל הרהור בעלמא דנימא הרהור כדיבור, אלא היה דין שומע כעונה. ותמוה, אמו שייך שם לומר שומע כעונה כאילו גם הם אמרו אנכי ה' אלקיך וגו'.

ונראה פירושו, דעשה"ד הושמעו כב' בחינות, מצד גוף הדברים ותוכנם, וז"ש ואתנה לך את הלוחות. וב' הבחינות שיש כמה שכתוב עליהם, א. התורה ב. המצוה. ודו"ק.

וא"ש בזה מה שילח"ק, דמצינו בתו"י (ביצה ו, ב) שמעמד הר סיני מתייחס ללוחות הראשונות, וכיוצא ב' מצינו לחז"ל שאמרו לוחות ראשונות שניתנו בפרהסיא וכו'. ולכא"ו תמוה, שהרי במעמד הר סיני הקריא הקב"ה את מה שעמד לכתוב בלוחות, נמצא עיקר הניתנה היו הלוחות והרי לוחות ראשונות נשתברו. ואשכחן כיוצא ב' ר"פ כיצד מברכין ובספרי פר' האזינו, דמשה בירך ברה"ת בתחילת דבריו. וע"כ הענין, שמלבד מה שאמר את תוכן הדברים, השמיע להם אותם כחלק מהתורה.

הערות בענייני הפרשה

מלוקט מפנקסי רבינו מרן רבי שלמה פישר זצוק"ל

שומרים

הרמב"ם בהל' אישות (פכ"א ה"ט) כתב, האשה ששברה כלים דרך מלאכתה בתוך הבית פטורה משום שלום בית. והראב"ד כ' שא"צ לזה אלא משום שהיו בבעלים.

ועיין מל"מ שפי' דדעת הראב"ד דמזיק בידים נמי פטור בבעלים ושוב כתב דשאני הכא דהוי שלא בכונה אין עליה שם מזיק אלא שם פושע, ואע"ג דתנן אדם מועד לעולם וא"כ הרי הוא מזיק מ"מ לענין בבעלים שאני. ודבריו אינם מוכנים, וכונת הראב"ד פשוטה לפמ"ש התוס' בכ"מ [עי' ב"ק כ"ז ב' ד"ה ושמואל, ועוד] במעביר חבית ממקום למקום דחייב משום שהוא שומר שכר, אבל משום מזיק פטור דהוי אונס כעין גנבה ולא נתרבה מפצע תחת פצע לחיובו כמזיד. וז"ש הראב"ד דה"נ דרך מלאכתה הוי ממש כמעביר חבית דפטור מטעם מזיק אלא שהיתה צריכה להתחייב מטעם ש"ש דהוי ש"ש על נכסי בעלה וע"ז אמר שהוא בבעלים. ולפי"ז לא גרסי' בלשון הראב"ד פשיעה בבעלים אלא כהגורסא שמירה בבעלים, דאין כאן פשיעה אלא אונס כעין גניבה.

הבאת ביכורים

ב"ב (פא, א) דרשינן ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך (דברים כו, ב) למעוטי הו"ל דאין פירות הו"ל הייבין בביכורים. ובתוס' שם ד"ה ההוא למעוטי הו"ל כתבו, וז"מ משום דביכורים הוקשו לבשר כחלב ס"ד שיהיו נוהגים אף בהו"ל קמ"ל (ועיין תוס' חולין קג, ב ד"ה כל).

ולכא"ז צ"ב מאי ס"ד דביכורים ינהוג אף בפירות הו"ל, הא מקרא צוה הגדתי היום לה"א כי באתי אל הארץ וגו' ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי וגו', ומבואר דכל ענין ביכורים הוא הודאה על ביאת הארץ.

והנראה עפ"מ"ש"כ האו"ש הל' ביכורים [פ"ד], דאיכא ב' דינים בביכורים, חדא ביכורים של הבאה וקריאה וזה נלמד מפר' כי תבוא [ששם מוזכר כל ענין הקריאה], ועוד איכא ביכורים של הבאה בלבד ללא קריאה דילפינן לה מפר' משפטים דכתיב (לד, כו) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך, וכדמפרש במכילתא שם דאירי בביכורי הגר דמביא ואינו קורא, והיינו שזו מצוה בפנ"ע עם גדרים אחרים. ומעתה שפיר איצטריך בהאי קרא אדמתך למעוטי הו"ל דזה אינו בגדר ביכורים דפר' כי תבוא.

ובפשוטו נראה דכ"ד דכיון דאין מביאין ביכורים אלא משבעת המינים שבהם נשתבחה א"י א"כ שפיר אפשר להביא ממינים אלו אף שגדלו בהו"ל, דמ"ם הבאת מינים אלו דוקא יש בהם משום שבה א"י, קמ"ל *.

פס"ד בדיני נפשות ודיני ממונות

יש חילוק בין דיני נפשות לדיני ממונות, דבדיני נפשות צריך ב' דברים, שיהא האדם מהויב באמת מיתה, ושחב"ד יגמרו דינו, ובלא"ה פטור. (וע' רש"י פ' משפטים ונקי וצדיק אל תהרוג, דנקי מי שנגמ"ד כב"ד אלא שבאמת אינו חייב, וצדיק להיפך). מושא"כ בד"מ שגי בחד מינייהו, דכשהייב באמת אפי' אין שם ב"ד חייב, וכשנגמ"ד אפי' אינו חייב באמת חייב. תדע דדין שטעה בשקול הדעת אינו חוזר [וטעה בדבר משנה שחוזר היינו משום שאין ע"ז שם פס"ד כלל].

ויל"ע בקנס הדחי' דצריך דוקא ב"ד, אם שגי בדין ב"ד לחוד או דצריך דוקא שיהא חייב באמת. והנה לפמ"ש הר"מ במו"נ (ה"ב פ"א) והביאו הרבה הצ"פ (עי' השמטות לכלאים השמטה לעמ' מ"ו) יש כלל שכל ב' דברים שאני מוצא א' מהם בפ"ע ע"כ אף ה"ב ישנו בפ"ע כו', ולפי"ז נ' דבאמת אה"נ דבקנס ל"ש פס"ד במקום שאינו חייב באמת ודומה ממש לד"נ.

וי"ל שזוהו טעם שא"ה קנס ע"פ עצמו כיון שאין אדם נאמן ע"ע על המעשה וכמ"ש במק"א *.

וי"ל בזה מה ענין המיעוט אשר ירשיעון אלקים פרט למרשיע עצמו היכן כתיב כאן שצריך עדים דוקא. ולמש"נ ה"ק כיון דצריך פס"ד דוקא א"כ דומה לד"נ, וא"כ ה"ה להיפך פס"ד בלא חוב באמת לאו כלום הוא ודו"ק.

מועד לאדם ומועד לבהמה

תוס' ב"ק ב' בשם ה"ר מנחם כתב דלרב פפא היה מועד לאדם ולבהמה וחזר בו מבהמה ל"ה חזרה.

ותמה הגרע"א דהא אפי' לרב זכיד אמרי' דהוי חזרה וכ"ש לר"פ.

ו' דהנה בתוס' (ב"ק כ"ד: ד"ה במכירין) כ' דאין נעשה מועד אלא ע"י בני חובא. וזה מפורש בגמ' (מ"א.). דמועד לגוי ל"ה מועד לישראל. ו' מזה דאע"ג דהעדה סברא היא [אי משום שזה ראייה שהוא נגהן או משום שעי"ז מתרגל לנגוה] אבל זה רק מעמא דקרא, אבל העדה הוא דין מנוה"כ וצ"ל בגדרי הדין. ונראה דזו סברת ר"פ, דמודה הוא ר"פ דמועד לאדם הוי בטבע מועד אף לבהמה, אלא דינא קאמר. ורב זכיד ס"ל דהכל הולך אחר הטבע, הלכך ס"ל לר"ז דאם חזר מבהמה הוי חזרה. אבל ר"פ ס"ל דהעדה חלות שם היא ומשו"ה כל שכבר חל שם זה לא פקע עד שיתבטל עיקר ההעדה דהיינו העדאתו לאדם, וכדאשכחן בכ"ד שאין שם ודין פוקע בנקל [וכגון אוכל שנפסל מאכילת אדם לא פקעה טומאתו אע"ג דל"ה מקבל בכה"ג לכתחלה] *.

יעוד

ברמב"ם (פ"ד מעבדים ה"ו) פסק, המוכר את בתו ואח"כ הלך וקידשה לאחר, אם רצה האדון ליעוד מיעוד ואם לא כשתצא מרשות האדון יגמרו קידושה ותיעשה אשת איש. ותמוה הלשון, דבין כך תיעשה א"א של האדון והו"ל תיעשה אשת המקדש.

ונראה, דהנה בפ"ד מלכים ה"ד דימה הרמב"ם קידושי פילגש ויעוד, וכתבו האחרונים מזה [עי' אבי עזרי הל' אישות ויותר בנד קודש ח"ג סי' יח], וכן מ"ש הר"מ (פ"ד עבדים ה"ג) דאחר יעוד אם מת האדון יכול האב לחזור ולמוכרה דנקרא שפחות אחר שפחות, דמכ"ז מוכח דיעוד הוי סוג שפחות לביאה.

אך קשה א"כ למה פסק שאין תופסין בה קידושיה. ונראה ע"פ דברי פנ"י (גיטין מג.) דאין קידושיה תופסין אף בשפחה הרופה דחזר כה קנין וה"נ כן. ונראה לפ"ז דמיד שקנאה נעשה בה קנין דאישות, וביעוד נעשה ערוה דא"א. אך קשה איך נפקא בלא גמ' ו"ל דא"י קנין ממש אלא כמ"ש יהוד וזימון וזה סוגי להפקיע תפיסת קידושיה.

ויבואר נמי מה דאי' (קידושין יט:) כיצד יעוד א"ל בפני ב' הרי את מיועדת, וצ"ב למ"ל שנים והרי מעות הראשונות לקידושיה נתנו וא"כ אז היה מעשה הקידושין מעכשיו ולאחר יעוד כמ"ש כאן בגמ' וא"כ היה צ"ל המכירה בפני ב', ועכצ"ל דאפי' לרבנן היעוד אינו בגדר אגל"מ אלא חלות למפרע, וא"ת לפמ"ש בגמ' זה (א. ה. ע"י ב"י סי' ס"ג) שהוא כמו מעכשיו בדשלב"ל לר"מ דאין חזרה וכלתה מפני שהמעשה נגמר, אלא שבפועל א"א לחול ואח"כ כשאפשר אזי חל מאליו. וא"כ אכתי קשה דמעשה המכירה צ"ל בפני ב'. ו' דהכא בהיפך, המעשה בשעת יעוד, ומעות הראשונות כפקדון בעלמא לגבי ענין היעוד והוי כמקדש לאחר ל', וא"ת א"כ מ"ש אין ק"ת בה עד היעוד. וצ"ל כנ"ל שיש ב' דינים א' הקנין שביעוד והוא דין מדיני שפחות וחל מיד וב' דין קידושין חל רק אח"כ ומניעת ת"ק הוא מצד הקנין.

וא"ת איך אותו כסף עושה ב' דברים וי"ל דהרי בכל קידושין יש ב' דברים אלו. דהנה א"י בקידושין (יג.) מיתת הבעל מנלן סברא הוא אמרה והוא שרי לה והרי עריות דאמר להו ולא שרי להו. הענין שיש בא"א ב' איסורים, א' מצד ערוה וזה צ"ל אמור לעולם אלא שמיתה מתרת וכמ"ש בסוגיין (וע' קוד"ע סי' י"ב). אבל יש עוד דין קנין שבא"א שזה פוקע במיתת הבעל אלא שאין הגדר המדוייק קנין אלא יהוד כנ"ל *.

וא"ש בדברינו קו' או"ש (פ"ד מעבדים ה"ו) דלרבנן דירב"ר דס"ל מעות הראשונות לקידושין ניתנו, היאך שייך יעוד בבירה או לו או לבנו הא קיי"ל אין ברירה, ות"י האחרונים דהרי לכשיבורר יש ברירה וכ' הרשב"א ונה"מ דאם יכול לעשות לכשיבורר יכול לעשות מעכשיו. ולמש"כ בבית ישי (סי' ס"ג) ז"א, דהתם הגדר שחל לכשיבורר ומתפשט למפרע, אבל אם קידשה אחר לא יתפשט היעוד למפרע, ולמש"נ א"ש דהקנין המונע תפיסת קידושין חל מיד והערוה אח"כ. וא"צ להדש שחל אח"כ למפרע ואה"נ אם זינתה ואח"כ ייעד פטורה.

אך אכתי ק' דקנין זה שחל מיד איך חל בספק לו או לבנו הרי א"ב. וצ"ע.

* עי' בית ישי הידושים סי' צ'.

* א.ה. עיין אתו"ד סי' ט'.

* ואישות דב"נ שהיא מטעם גזל ולא מטעם ערוה הוי ג"כ בגדר יהוד.

* א"ה, בסוגיא דכ"ב שם משמע שהמיעוט לחו"ל נלמד מהפסוק אשר תביא מארצך. אולם יעויין שם ברבינו גרשום דמשמע מדבריו דהמיעוט הוא מאדמתך ודו"ק.